

Paweł Starosta*, Andrzej Majer**

UCZESTNICTWO W ORGANIZACJACH FORMALNYCH
A ZRÓŻNICOWANIE SPOŁECZNE LUDNOŚCI WIEJSKIEJ

1. Wstęp

W wielu pracach socjologicznych do oznaczenia przynależności i zinstytucjonalizowanych form udziału w mniej lub bardziej sformalizowanych zbiorowościach i grupach społecznych są używane terminy "uczestnictwo formalne" bądź też "aktywność organizacyjna".

Chociaż zamienne używanie tych pojęć jest niemal powszechne, to jednak celowe wydaje się pewne rozróżnienie pomiędzy uczestnictwem a aktywnością. O ile pierwsze z tych pojęć wyraża głównie behawioralnie wyodrębnione formy udziału w określonych strukturach społecznych, to drugie obejmuje swym zakresem nie tylko zachowania i działania, ale również szeroko rozumiane postawy wobec określonych zjawisk i zdarzeń społecznych. W związku z tym niektórzy autorzy sugerują, aby posługiwać się bądź to szerokim rozumieniem uczestnictwa, tak że praktycznie oznacza ono aktywność, bądź też węższym rozumieniem aktywności, którą redukuje się do uczestnictwa.

*Mgr, st. asystent w Zakładzie Socjologii Wsi i Miasta, Instytutu Socjologii UŁ.

**Mgr, st. asystent w Zakładzie Socjologii Wsi i Miasta Instytutu Socjologii UŁ.

Nie wchodząc w dalsze szczegóły dystynkcji pojęciowych należy podkreślić, iż szerzej czy wężej rozumiane uczestnictwo w organizacjach posiadających formalno-prawny system organizacji społecznej stanowiło jeden z głównych przedmiotów badań socjologicznych nad szeroko rozumianą partycypacją społeczną.

Zainteresowanie tym zagadnieniem wynika z ciągłego ilościowego wzrostu organizacji formalnych we współczesnych społeczeństwach oraz z przekonania o ich rosnącej roli w naszym codziennym życiu społecznym.

Uczestnictwo w zbiorowościach, których prototypem jest Maclverowska koncepcja "association", uchodzi w poglądach wielu socjologów zachodnich za przejaw rozwoju osobowości, a także ponadlokalnej socjalizacji jednostki. Podkreślają oni przy tym, że partycypacja w organizacjach społecznych pełni podobne funkcje w życiu człowieka jak jego aktywność w czasie wolnym, że wyrabia społeczną wrażliwość, towarzyskość i czyni jednostkę ogólnie bardziej przydatną dla społeczeństwa przez jej "społeczne wyrobienie". "Jest ewidentne - piszą C. E. Ramsey, L. Nelson i C. Verner - że osoby uczestniczące w formalnych organizacjach są również bardziej skłonne do działań społecznych w ramach aktywności społecznej innego typu"¹.

Doniosła rola przypadła również formalnym organizacjom społecznym w różnych środowiskach społeczeństwa socjalistycznego. Miały bowiem one w myśl zasad ustrojowych i wynikających z nich koncepcji politycznych przejąć na siebie jedną z głównych ról w procesie kształtowania osobowości ludzkiej w nowych warunkach ustrojowych². W sferze politycznej organizacje te stanowiły platformę dla urzeczywistnienia idei ludowładztwa, swoiste ogniwo łączące ogół obywateli kraju z władzą ludową. Obok tych niezbędnych, niejako ogólnospołecznych funkcji organizacje formalne powinny ponadto zaspokajać potrzeby swoich członków (funkcje wewnętrzne) oraz pełnić rolę stymulatora aktywizacji i rozwoju po-

¹ L. Nelson, C. E. Ramsey, C. Verner, *Community Structure and Change*, New York 1960, s. 210.

² J. Szczepański, *Osobowość ludzka w procesie powstawania społeczeństwa socjalistycznego*, [w:] *Idem*, *Odmiany czasu teraźniejszego*, Warszawa 1973, s. 293-332.

szczególne środowiska społeczne w kraju, tak w układzie branżowym, jak i terytorialnym (funkcje zewnętrzne).

Powyższe, najbardziej ogólnie zaprezentowane cele działania organizacji społecznych w naszym kraju stanowiły zasadniczy punkt wyjścia dla większości badań socjologicznych, które najczęściej skupiały się na konfrontacji założeń z rzeczywistością.

W ramach tego nurtu problemowego utrzymana jest również większość empirycznych badań realizowanych w środowisku wiejskim. Ich cechą charakterystyczną, poza pewnymi wyjątkami, jest: 1) ograniczenie terenu badań do pojedynczych wsi bądź miasteczek oraz 2) na ogół rzadkie odnoszenie uzyskanych efektów do wyników innych badań. Z tych to głównie względów dominuje w nich podkreślenie różnic i odmienności pomiędzy funkcjami założonymi a realizowanymi określonej organizacji w określonym terenie, przy równoczesnym pomijaniu pytania, co w tych różnych odmiennościach jest wspólnego.

Chociaż nie ulega wątpliwości, że poszukiwanie pewnych cech szczególnych jakiegoś zjawiska posiada nie kwestionowane uzasadnienie metodologiczne, to jednak należy się też zgodzić z tym, że zbyt mechaniczne stosowanie tej zasady w badaniach empirycznych prowadzić może w efekcie do nadmiernej socjografii. Należy zatem obok wskazywania różnic podkreślać pewne zbieżne do siebie wyniki badań, aby w sposób pełniejszy naświetlić dane zjawisko.

W płaszczyźnie merytorycznej dotychczasowe badania (szczególnie te z ostatnich lat) na ogół dość zgodnie podkreślają daleko idącą rozbieżność pomiędzy funkcjami założonymi a realizowanymi poszczególnych organizacji społecznych na wsi i w małych miastach. Ta "rozpiętość pomiędzy formalnymi uprawnieniami a faktycznym ich realizowaniem hamuje postęp w dziedzinie zwiększenia udziału czynnika społecznego w wykonywaniu władzy państwowej, a także pozbawia w niektórych przypadkach możliwości maksymalnie pełnego realizowania zasady ochrony praw obywatelskich"³ - konkluduje jeden z autorów badań.

³ E. Karpowicz, Organizacje społeczne w małych miastach (ich funkcje założone i realizowane), Wrocław 1977, s. 64.

Również założenie o aktywizacyjnej funkcji grup i zbiorowości formalnych na wsi zaczęto poddawać krytyce. Podkreśla się przy tym głównie, że proces instytucjonalizacji i biurokratyzacji organizacji społecznych na wsi wywarł również na uczestnictwie w nich swoje piętno manifestujące się w: 1) ponadlokalnej centralizacji zarządzania, 2) wzroście aparatu administracyjnego, 3) zwiększeniu liczby statutów i przepisów, 4) zahamowaniu i ograniczeniu indywidualnej inicjatywy członków i co się z tym wiąże 5) osłabieniu więzi członków z organizacją jako całością⁴.

Eksplikacji tych negatywnych zjawisk w formalnych organizacjach środowiska wiejskiego dokonywano w większości podjętych na ten temat badań empirycznych. Nie znaczy to, że nie stwierdzono w badaniach przykładów pozytywnych. Takie też były, tyle że zdecydowanie rzadziej.

Przyczyn negatywnych zjawisk funkcjonowania organizacji społecznych i uczestnictwa w nich mieszkańców wsi szukano przede wszystkim w ich specyficznym usytuowaniu w systemie funkcjonowania władzy i administracji na wsi. Szczególnie do lat siedemdziesiątych charakteryzował się on silnym dyrektywnym podporządkowaniem ogniw niższego rzędu ogniom nadrzędnym. Pewne nadzieje na przełamanie tego stanu rzeczy rozbudziła reforma władzy i administracji terenowej w latach 1973-1975. Szybko jednak okazało się, że względna autonomia gmin w sferze społeczno-gospodarczej stała się fikcją, kiedy tylko ostatecznie uformowały się nowe ośrodki władzy wojewódzkiej.

2. Założenia i hipotezy

Nie kwestionując zatem zasadności i oczywistości wniosku o dominującej roli czynników strukturalnych jako głównych determinantów uczestnictwa organizacyjnego w środowisku wiejskim, uznaliśmy za sensowne zastanowić się, czy poza tą zmienną są jakieś inne, które w sposób istotny oddziałują na stopień uczestnictwa organizacyjnego jednostek w tym środowisku. Zasadność sformułowanego wyżej pytania badawczego wynika, naszym zdaniem, z następujących przesłanek:

⁴ K. Z. S o w a, Elementy socjologicznej teorii zrzeszeń, Warszawa 1976, s. 106-110.

1) badania prowadzone w zespole W. Wesołowskiego dowiodły, że cechy położenia społeczno-ekonomicznego jednostek, takie jak: wykształcenie, dochody i przynależność społeczno-zawodowa wykazują istotne zbieżności kumulacyjne;

2) w kilku badaniach polskich i wielu zagranicznych zweryfikowano też tezę, że położenie społeczno-ekonomiczne jednostki stanowi istotną zmienną modyfikującą jej uczestnictwo w różnych dziedzinach aktywności ludzkiej, np. w kulturze, polityce czy religii;

3) relacja pomiędzy uczestnictwem organizacyjnym a pozycją społeczno-ekonomiczną jednostki w środowisku wiejskim naszego kraju jest, o ile nam wiadomo, rzadkim przedmiotem zainteresowań jakichś systematycznych studiów.

W związku z tym postanowiliśmy w niniejszym tekście zaprezentować relację pomiędzy uczestnictwem organizacyjnym i ocenami wyrażanymi wobec organizacji społecznych, a takimi cechami położenia społecznego jednostek, jak: wykształcenie, dochody, przynależność społeczno-zawodowa oraz typ mikrośrodowiska, zamieszkania. Oczywiście nie chodzi nam tylko o odpowiedź na pytanie, czy taka stała relacja pomiędzy tymi zmiennymi zachodzi, ale również o to, jaki jest jej kierunek i w jaki sposób uzyskane wyniki w naszych badaniach mają się do wyników w innych badaniach empirycznych tego zagadnienia. Stosownie do rozpatrywanego tu problemu zakładamy następujące hipotezy:

1. Zachodzą stałe zbieżności statystyczne pomiędzy uczestnictwem w organizacjach formalnych i postawami wobec nich o wyróżnionych tu cechami zróżnicowania społecznego jednostek.

2. Zbieżności statystyczne pomiędzy uczestnictwem i postawami wobec organizacji a pozycją społeczną jednostki posiadają kierunek dodatni. Znaczący to, że wyższym wartościom na skali zmiennych partycypacji i postaw towarzyszą zwykle wyższe wartości na poszczególnych skalach usytuowania społecznego, a niższym wartościom zmiennych uczestnictwa i postaw - niższe wartości zmiennych położenia społecznego.

3. Wreszcie przyjęliśmy hipotezę, że w warunkach polskiej wsi aspekty zróżnicowania regionalnego posiadają również istotne znaczenie jak zmienne stratyfikacji pionowej.

Zmienną zależną stanowi zatem szeroko rozumiane uczestnic-

two organizacyjne, które za J. Kulpińską rozumiemy jako "postawy identyfikacji i zaangażowania członka organizacji oraz instytucjonalne formy udziału"⁵. Zgodnie z powyższym założeniem analiza relacji pomiędzy cechami zróżnicowania społecznego a szeroko rozumianego uczestnictwa przebiegać będzie: 1) w aspekcie instytucjonalnych form udziału w organizacjach oraz 2) w aspekcie ocen i postaw, jakie przejawiają wobec tych organizacji ich członkowie. Do organizacji społecznych zaliczyliśmy te, które: 1) są oddzielone formalnie od administracyjnego aparatu państwowego, 2) posiadają pewną trwałą formalnoprawną organizację wewnętrzną oraz 3) charakteryzują się dobrowolnością członkostwa. Należy dodać, że pytania dotyczące zinstytucjonalizowanych form udziału były skierowane do wszystkich badanych, zaś pytania o opinie jedynie do tych, którzy do danej organizacji należeli. Zmiennymi niezależnymi są takie cechy zróżnicowania społecznego, jak: poziom wykształcenia, przynależność społeczno-zawodowa, dochody ekonomiczne oraz środowisko zamieszkania (gmina). Konstrukcję tych zmiennych oparto w głównej mierze o sugestie, jakie zostały przedstawione w tej sprawie przez zespół IFiS⁶. Tabele 1,2 i 3 prezentują rozkłady wymienionych zmiennych w badanej populacji.

Zasadniczą bazę dla niniejszego opracowania stanowią wyniki badań empirycznych, jakie prowadził Zakład Socjologii Wsi i Miasta IS UŁ w ramach realizacji programu rządowego PR-5 w latach 1977-1979. Badania o uczestnictwie formalnym przeprowadzono w gminach Widawa (woj. sieradzkie), Sulmierzyce (woj. piotrkowskie), Opinogóra (woj. ciechanowskie), Pępowo (woj. leszczyńskie). Podstawową technikę zbierania informacji stanowił wywiad kwestionariuszowy przeprowadzony w 757 gospodarstwach domowych wymienionych gmin, z czego w Pępowie przeprowadzono 214 wywiadów, w Widawie 207, Opinogórze 184 i Sulmierzycach 152⁷.

⁵ J. K u l p i ń s k a, Społeczna aktywność pracowników przedsiębiorstwa przemysłowego, Wrocław 1969, s. 20.

⁶ P. D a n i ł o w i c z, P. B. S z t a b i ń s k i, Propozycje pytań metryczkowych, Warszawa 1977.

⁷ Szersze informacje o celu, przebiegu i realizacji badań zawarte są w tekście M. K o w a ł s k i e g o, Zróżnicowanie aktywności społecznej mieszkańców wsi, w niniejszym tomie.

T a b e l a 1

Badane rodziny według dochodu na osobę miesięcznie

Dochód	Liczba badanych	%
Brak danych	39	-
Do 500 zł	54	7,1
501-1000	133	17,6
1001-1500	169	22,3
1501-2000	125	16,5
2001-2500	65	8,6
2501-3000	52	6,9
3001-3500	31	4,1
3501-4000	15	2,0
Ponad 4001	74	9,8
Razem	757	100,0

T a b e l a 2

Poziom wykształcenia badanych

Wykształcenie	Liczba badanych	%
Brak danych	63	-
Niepełne podstawowe	329	21,7
Podstawowe ukończone	711	47,0
Niepełne średnie	216	14,3
Średnie ukończone	130	8,6
Powyżej średniego	65	4,3
Razem	1514	100,0

T a b e l a 3

Przynależność społeczno-zawodowa badanych

Wyszczególnienie	Liczba badanych	%
Brak danych	149	-
Rolnicy do 5 ha	156	10,3
Rolnicy powyżej 5 ha	400	26,4
Dwuzawodowi	16	1,1
Robotnicy rolni	37	2,4
Robotnicy niewykwalifikowani	85	5,6
Robotnicy wykwalifikowani	252	16,6
Pracownicy umysłowi	36	2,4
Pracownicy umysłowi z wykształceniem wyższym	151	10,0
Inni	123	8,1
Nie pracujący zawodowo	149	9,8
Razem	1514	100,0

3. Instytucjonalne formy udziału w organizacjach formalnych a cechy zróżnicowania społecznego

W dotychczasowej praktyce badawczej są stosowane dwie metody w zakresie prezentowania uczestnictwa formalnego. Zwolennicy pierwszej z nich, za S. Chapinem, konstruuja określone zbiorcze indeksy uczestnictwa, łącząc je w jedną quasi skalę. Inni posługują się natomiast prezentacją poszczególnych zmiennych bez ich wzajemnego łączenia i mieszania.

Przyjmując w niniejszym opracowaniu ten drugi sposób postępowania za definicyjne wskaźniki formalnego udziału w organizacjach społecznych uznaliśmy pytania dotyczące: 1) liczby przynależności do różnych organizacji, 2) zajmowanego stanowiska w

tych organizacjach oraz 3) liczby pobytów na zebraniach organizacyjnych w ostatnim roku⁸.

Zanim przejdziemy do analizy powyższych zagadnień należy podkreślić, że we wszystkich gminach poza Widawą odsetek osób, które nie są zrzeszone w żadnej organizacji społecznej, jest niewielki i wynosi: w Sulmierzycach 8%, Pępowie 14%, Opinogórze 15% oraz we wspomnianej Widawie 33%.

Ujmując przynależność od strony poszczególnych typów organizacji należy stwierdzić, iż najbardziej powszechna jest przynależność w środowisku wiejskim do organizacji związanych z obsługą wsi i rolnictwa, takich jak: KGW - 52%, SDP - 51%, GS - 44% oraz KR - 34%. Stosunkowo wysoki odsetek 45% należących do organizacji sklasyfikowanych tu jako inne jest efektem niemal zupełnego członkostwa w związkach zawodowych osób nie prowadzących indywidualnych gospodarstw rolnych.

Zróżnicowany jest odsetek należących do organizacji politycznych. W ZSL - partii programowo prezentującej klasę chłopską - zrzeszonych jest 5% badanych. Do PZPR należy natomiast ponad trzy razy więcej osób aniżeli do ZSL (19%), co w sumie stanowi dość znaczny odsetek.

Ludność wiejska należy zatem głównie do organizacji o wysokim stopniu profesjonalizacji i etatyzacji, które są równocześnie instytucjami. Jest to w zasadzie jedyna grupa organizacji o dość powszechnym zakresie oddziaływania w środowisku wiejskim. Zastanawia natomiast niski odsetek należących do ZSL. Niemal w ogóle nie praktykowana jest przynależność do tzw. organizacji społeczno-kulturalnych poza OSP, która częściowo tylko i w specyficznym zakresie działa na tym polu na ogół przez organizację zabaw ludowych.

Uczestnictwo formalne na wsi jest więc wyraźnie zorientowane na zaspokajanie potrzeb w zakresie produkcji rolnej. W bardzo małym stopniu wiąże się ono z aktywnością polityczną, a prawie zupełnie nie dotyczy tzw. czynnego wypoczynku i rozrywki. Po-

⁸ Dane dotyczące zajmowanego stanowiska w organizacjach oraz liczby na zebraniach są odnoszone do poszczególnych osób, natomiast dane dotyczące liczby przynależności odnoszą się do sumy przynależności męża i żony w badanej rodzinie.

wyższe konkluzje są w zasadniczy sposób zbieżne z wynikami badań nad motywacją uczestnictwa w organizacjach wiejskich, które przeprowadził pod koniec lat sześćdziesiątych F. W. Mleczko⁹.

Biorąc pod uwagę łączną liczbę przynależności do różnych organizacji (tab. 4) należy stwierdzić względną równowagę pomiędzy poszczególnymi kategoriami.

T a b e l a 4.

Przynależność męża i żony (łącznie) w badanej rodzinie do organizacji

Przynależność do organizacji	Liczba badanych	%
Brak danych	28	3,6
Nie należą	81	10,7
Należy do 1-2 organizacji	211	27,8
Należy do 3-4 organizacji	238	31,5
Należy do 5 i więcej organizacji	199	26,4
Razem	757	100,0

Najwyższy jest odsetek osób należących do 3-4 organizacji - 31,5%. Niemal 28% należy do jednej lub dwóch organizacji oraz 26% do 5 i więcej organizacji. Bardziej szczegółowa analiza wykazała, iż kategoria najbardziej aktywnych niemal w 60% złożona jest z rodzin należących do 5 organizacji. Do najwyższej ilości organizacji - 9 - należało jedynie 5 rodzin. Na statystyczną rodzinę przypada zatem ok. 3,5 przynależności, co w sumie należy uznać za wysoki stopień aktywności formalnej badanych rodzin.

Analiza zbieżności statystycznej pomiędzy wysokością dochodu na głowę w rodzinie a liczbą przynależności do organizacji formalnych wskazuje, że wzrostowi tak ujętych dochodów w rodzinie towarzyszy wzrost przynależności do organizacji formalnych. Wśród

⁹ F. W. M l e c z k o, Spółdzielczość w społeczności wiejskiej, Warszawa 1972, s. 99-102.

rodzin respondentów o najniższych dochodach najwyższy jest odsetek nie należących w ogóle do żadnej organizacji bądź należących jedynie do 1 lub 2 organizacji, podczas gdy w grupie najlepiej sytuowanych najczęściej jest rodzin należących do 5 i więcej organizacji. Wartość współczynnika korelacji Q wynosi w tym przypadku 0,100¹⁰.

Powyższą zależność zaobserwowano również w badaniach F. W. Mleczki w środowisku wiejskim¹¹. Podobne wnioski zawarte są również w badaniach A. Stanowskiego i J. Jurowskiego dotyczących aktywności organizacyjnej mieszkańców 17 osiedli mieszkaniowych Lublina¹². Taką samą prawidłowość zaobserwowano też w badaniach prowadzonych na terenie USA¹³, Australii¹⁴ i Meksyku¹⁵. Jest to ponadto prawidłowość dość stała w czasie i utrzymuje się przynajmniej od czasów badań W. G. Mathera opublikowanych w 1941 r.¹⁶ Co prawda współczynniki korelacji obliczone dla danych w badaniach zagranicznych są na ogół wyższe aniżeli w Polsce, tym niemniej zbieżna relacja pomiędzy wymienionymi zmiennymi jest widoczna również w warunkach społeczeństwa socjalistycznego, tak w środowisku wiejskim, jak i miejskim.

¹⁰ Dane o wielkości wszystkich omawianych współczynników korelacji zawarte są w tab. 12.

¹¹ F. W. Mleczko, Z badań nad aktywnością zawodową i społeczną chłopów, Wrocław 1964.

¹² A. Stanowski, J. Turowski, Aktywność społeczna, [w:] Nowe osiedla mieszkaniowe, Ludność - środowisko mieszkalne - życie społeczne, Warszawa 1976, s. 141-173.

¹³ Spośród wielu badań na ten temat należy wskazać przede wszystkim: J. M. Folskett, Social Structure and Social Participation, "American Sociological Review" 1955, vol. 20; M. Axelrod, Urban Structure and Social Participation, ibidem 1956, vol. 21; M. Hansknecht, The Joiners. A Sociological Description of Voluntary Association Membership in the United States, New York 1962.

¹⁴ R. A. Wild, Bradstow - A Study of Status, Class and Power in a Small Australian Town, Angus and Robertson Publishers, 1974, s. 70-103.

¹⁵ A. F. Dotsen, An Note on Participation in Voluntary Associations in a Mexican City, "American Sociological Review" 1956, vol. 21, s. 380-386.

¹⁶ W. G. Mather, Income and Social Participation, "American Sociological Review" 1941, vol. 3, s. 380-383.

Podobnie jak w przypadku dochodów, również wzrostowi poziomowi wykształcenia towarzyszy na ogół wzrost ilości przynależności do organizacji w rodzinie. Wśród osób z wykształceniem wyższym aniżeli średnio ukończone najwyższy jest odsetek osób należących do 5 organizacji, a jednocześnie najniższy osób w ogóle niezrzeszonych. Natomiast w grupie osób z wykształceniem niepełnym podstawowym i podstawowym ukończonym relatywnie najwyższy jest odsetek nie należących, a najniższy należących do 5 organizacji. Współczynnik zbieżności jest tu co prawda niski $\varphi = 0,060$, jednakże jego wielkość w tym przypadku jest obniżona przez relatywnie niewielką liczbę osób z wykształceniem wyższym od średniego. Relacja pomiędzy ilością przynależności do organizacji a poziomem wykształcenia znajduje również potwierdzenie w cytowanych uprzednio badaniach polskich i zagranicznych. W płaszczyźnie przynależności społeczno-zawodowej najbardziej aktywni są pracownicy umysłowi oraz rolnicy posiadający gospodarstwa o wielkości ponad 5 ha. W aspekcie regionalnym wzrost aktywności organizacyjnej był związany ze wzrostem materialnego poziomu życia rodzin. W gminach, gdzie materialny poziom życia rodzin był wyższy, wyższa była też aktywność. Najbardziej aktywna była pod tym względem gmina Pępowo, zaś najmniej aktywna gmina Widawa. Współczynnik wynosił w tym przypadku 0,182.

Analiza instytucjonalnych form udziału w organizacjach formalnych według zajmowanego stanowiska dowodzi (tab. 5), że zdecydowanie dominują w badanej populacji członkowie różnych organizacji - 82% - ogółu zrzeszonych.

Odsetek osób pełniących w jakiegokolwiek organizacji funkcję wynosił prawie 14%, zaś 2 i więcej funkcji jedynie 4% spośród ogółu należących do organizacji.

Generalnie rzecz biorąc relacje pomiędzy tą formą instytucjonalnego udziału w organizacjach a omawianymi zmiennymi zróżnicowania społecznego posiadają ten sam kierunek, jak w przypadku ilości przynależności do organizacji. Nieco zmienia się jedynie wielkość współczynnika korelacji dla poszczególnych par zmiennych.

W przypadku dochodów na osobę wielkość współczynnika jest taka sama jak uprzednio i wynosi 0,100. Zdecydowanie wyższa na-

T a b e l a 5

Pełnione funkcje w organizacjach

Ilość funkcji	Liczba badanych	%	
Brak danych	96	7,5	-
Nie należy	279	18,4	-
Wyłącznie członek	932	61,5	82,1
1- funkcja	154	10,2	13,5
2- funkcje	31	2,0	2,7
3 - funkcje	13	0,9	1,1
4 i więcej funkcji	5	0,4	0,6
Inne	4	0,3	-
Razem	1514	100,0	100,0

tomiał jest w przypadku wykształcenia $\bar{z}_c = 0,217$ i niższe $\bar{z}_c = 0,106$ dla zmiennej gmina. Zbieżność statystyczna pomiędzy przynależnością społeczno-zawodową a omawianą formę instytucjonalnego udziału w organizacji wskazuje, iż najbardziej aktywni w tym względzie pozostają w środowisku wiejskim pracownicy umysłowi z wykształceniem wyższym od średniego oraz pracownicy biurowi i rolnicy posiadający gospodarstwo o powierzchni większej aniżeli 5 ha. Zdecydowanie najniższy poziom uczestnictwa przejawiają natomiast robotnicy rolni i robotnicy wykwalifikowani.

Uczestnictwo w zebraniach jest wtórne w stosunku do ilości przynależności i pełnionych przez jednostkę funkcji w organizacjach (tab. 6).

Średnio rzecz biorąc przeciętny badany należący do co najmniej jednej organizacji formalnej bierze udział w ciągu roku w blisko siedmiu zebraniach. Z pewnością jest to dość wysoki poziom uczestnictwa formalnego, jednakże ta aktywność znamionuje nie tyle faktyczne zaangażowanie, co raczej bierną skłonność do tworzenia zebraniowej publiczności. Uczestnictwo w sytuacjach spotkań, w których manifestować się powinny więzi grupowe, poza wykształceniem ($\bar{z}_c = 0,112$) nie są zbieżne z analizowanymi tu cechami zróżnicowania społecznego. Niemniej warto odnotować, że

T a b e l a 6

Obecność na zebraniach organizacyjnych w ostatnim roku

Ilość obecności	Liczba badanych	%	
Brak danych, nie dotyczy	488	32,3	-
1	118	7,7	11,5
2-3	248	16,3	24,2
4-5	199	13,1	19,4
6-7	106	7,0	10,3
8-9	67	4,4	6,5
10-14	133	8,8	13,0
15 i więcej	155	10,2	15,1
Razem	1514	100,0	100,0

w rodzinach o dochodzie do 500 zł na osobę średnia pobytyw na zebraniach w roku jest najniższa i wynosi 5,4, zaś najwyższa jest w przedostatniej grupie dochodowej (3500-4000) - 9,7 pobytyw. W aspekcie terytorialnym najwyższe uczestnictwo w tym aspekcie obserwujemy w najbardziej gospodarczo rozwiniętej gminie - Pępowo. W aspekcie przynależności społeczno-zawodowej najbardziej intensywnie biorą udział w zebraniach pracownicy umysłowi legitymujący się wykształceniem średnim i wyższym od średniego.

4. Oceny organizacji formalnych a zróżnicowanie społeczne

Ocenie badanych członków organizacji poddano cztery podstawowe aspekty ich funkcjonowania: 1) przydatność dla ośrodka gminnego i ogółu zamieszkujących gminę, 2) skuteczność i sprawność działania, 3) środki działania oraz 4) umiejętności kierownictwa.

Zdecydowana większość mieszkańców wyraziła pozytywną ocenę ich przydatności dla własnego terenu. Wskazano tu przede wszystkim organizacje związane z obsługą rolnictwa (Bank Rolny, Gminna Spółdzielnia, "SCH"), w dalszej kolejności polityczne (PZPR, ZSL). Syntetyzując te oceny typologia pokazała następujący ich rozkład (tab. 7):

T a b e l a 7

Ocena przydatności organizacji społecznych

Łączna ocena przydatności organizacji społecznych dla własnego terenu	Liczba badanych	%
Brak ocen	86	-
Wyłącznie negatywne	26	3,9
Przewaga negatywnych	4	0,6
Względna równowaga pozytywnych i negatywnych	31	4,6
Przewaga pozytywnych	59	8,8
Wyłącznie pozytywne	551	82,1
Razem	757	100,0

Oceny skuteczności działania organizacji okazały się bardziej zróżnicowane. Za najlepiej działający uznano powszechnie Bank Rolny, a następnie Spółdzielnię Kółek Rolniczych (ogólnie: organizacje obsługi rolnictwa); stosunkowo gorzej oceniono działalność organizacji politycznych. Spośród innych organizacji dość pozytywnie oceniono Ochotniczą Straż Pożarną, ale wyraźnie gorzej Koło Gospodyń Wiejskich. Rozkład tych ocen pokazuje tab. 8.

Następny z aspektów oceny dotyczył środków, jakimi dysponowały organizacje. Respondenci wykazali tu sporą ambiwalencję postaw, co znalazło swój wyraz we względnie równomiernym rozkładzie ocen (tab. 9).

T a b e l a 8

Ocena skuteczności organizacji społecznych

Łączna ocena skuteczności działania organizacji	Liczba badanych	%
Brak ocen	92	-
Wyłącznie negatywne	54	8,1
Przewaga negatywnych	26	3,9
Względna równowaga pozytywnych i negatywnych	84	12,6
Przewaga pozytywnych	117	17,6
Wyłącznie pozytywne	384	57,8
Razem	757	100,0

T a b e l a 9

Ocena środków materialnych organizacji

Łączna ocena posiadanych przez organizację środków materialnych	Liczba badanych	%
Brak ocen	102	-
Wyłącznie negatywne	140	21,4
Przewaga negatywnych	99	15,1
Względna równowaga pozytywnych i negatywnych	122	18,6
Przewaga pozytywnych	113	17,3
Wyłącznie pozytywne	181	27,6
Razem	757	100,0

Ostatnim z aspektów oceny była umiejętność (kwalifikacje) kierownictwa organizacji. Na uwagę zasługuje fakt powszechnej, pozytywnej oceny tych umiejętności widoczny w tab. 10.

T a b e l a 10

Ocena kwalifikacji kierowników organizacji

łączna ocena kwalifikacji kierownictwa organizacji	Liczba badanych	%
Brak ocen	83	-
Wyłącznie negatywne	64	9,5
Przewaga negatywnych	24	3,6
Względna równowaga pozytywnych i negatywnych	67	9,9
Przewaga pozytywnych	84	12,5
Wyłącznie pozytywne	435	64,5
Razem	757	100,0

Jako dodatkową ilustrację stopnia akceptacji przez zbiorowość miejscowych działaczy warto także przytoczyć wyniki swego "plebiscytu popularności" ich społeczno-zawodowych ról. Pytanie dotyczyło - po pierwsze - wskazania kierowników gminnych instytucji i organizacji znanych osobiście gospodarzom. Najbardziej znany okazał się być naczelnik gminy (65%), a następnie prezes GS "Sch" (26,1%). I sekretarza KG PZPR znało 14,7% odpowiadających. Po drugie - prosiliśmy o wskazanie takich działaczy, którzy zdaniem badanych znalazłby ich osobiście: rozkład wskazań okazał się niemal taki sam jak w pierwszym wypadku.

Wszystkie oceniane aspekty funkcjonowania organizacji uporządkowane zostały według odsetka postaw akceptacji (tab. 11).

Należy więc stwierdzić, że zdecydowanie najwyżej oceniano przydatność, kierownictwo; gorzej skuteczność i wreszcie najniżej środki działania organizacji obsługi wsi i rolnictwa.

W świetle uzyskanych wyników rysuje się dość jednoznacznie pogląd mieszkańców o obiektywnej niejako przydatności wiejskich

T a b e l a 11

Aspekty ocen organizacji wiejskich

Aspekt	Odsetek wskazań pozytywnych	Odsetek wskazań negatywnych
Przydatność dla środowiska zamieszkania	82,0	4,5
Umiejętność kierownictwa	64,0	13,1
Skuteczność działania	58,0	12,5
Zasobność posiadanych środków niezbędnych do działania	28,0	21,0

organizacji, lecz zarazem subiektywnej "niemożności" ich działania na skutek braku środków a co za tym idzie - także niepełnej skuteczności działania. Nie trzeba podkreślać, że pogląd taki jest odzwierciedleniem doświadczeń oceniających i dość dobrze charakteryzuje rzeczywistość funkcjonowania organizacji.

5. Zakończenie

Nawiązując do przedstawionych wcześniej hipotez należy stwierdzić, iż nasze wyjściowe założenia okazały się jedynie częściowo słuszne. Zaobserwowano bowiem stałe zbieżności statystyczne pomiędzy zinstytucjonalizowanymi formami udziału w organizacjach, takimi jak ilość przynależności i zajmowane w nich funkcje, a wskazanymi cechami zróżnicowania społecznego. Relacje te posiadały charakter dodatni, co oznacza, iż wyższym pozycjom na skali poszczególnych wymiarów zróżnicowania odpowiadały zwykle wyższe pozycje w wymiarach uczestnictwa, a niższym pozycjom partycypacji - niższe pozycje na poszczególnych skalach zróżnicowania. Najbardziej ważącą rolę spośród przyjętych cech zróżnicowania społecznego odgrywa tutaj wykształcenie, zaś najsłabszą dochody. Zróżnicowanie regionalne jest niższe aniżeli zróżnicowanie

T a b e l a 12

Uczestnictwo formalne a zróżnicowanie społeczne.
Wielkość współczynnika korelacji TAUc Kendalla i V Cramera.

Instytucjonalne formy udziału	Dochody na 1 członka rodz. w zł	Wykształ- cenie	Przynależność społ.-zawodowa V Cramera	Gmina
1. Ilość przyna- leżności do or- ganizacji	0,100	0,060	0,187 p 0,001	0,182
2. Zajmowane sta- nowisko	0,100	0,217	0,215 p 0,001	0,106
3. Ilość pobytów na zebraniach w ciągu roku	N	0,126	0,158 p 0,001	N
OCENY				
1. Ocena przydatnoś- ci	N	N	N	N
2. Ocena kierownic- twa	N	N	N	N
3. Ocena skutecznoś- ci	N	N	N	N
4. Ocena środków or- ganizacji	N	N	N	N

U w a g a: N - wartość współczynnika korelacji mniejszej od 0,06.

wanie według kategorii wykształcenia i przynależności społeczno-zawodowej, ale wyższe aniżeli według kategorii dochodów na osobę w rodzinie. Takiej stałej relacji zbieżności statystycznych nie zaobserwowano natomiast pomiędzy cechami położenia społeczno-ekonomicznego a ocenami przydatności, funkcjonowania, kierownictwa i środków organizacji. Oznaczałoby to, że sfera działania w zakresie uczestnictwa formalnego jest uwarunkowana położeniem społeczno-ekonomicznym jednostki, natomiast postawy i oceny są od tych cech w środowisku wiejskim względnie niezależne.

Należy ponadto podkreślić, że wiejscy "aktywiści" rekrutują się głównie nie spośród rolników i robotników, ale spośród tzw. "wiejskiej inteligencji", do której zalicza się zwyczajowo nauczycieli i kierowników miejscowych instytucji i organizacji. Aktywność formalna jest zatem w środowisku wiejskim ściśle związana z wykonywaniem odpowiedniej funkcji w określonej instytucji. Jest to jedna z głównych, jak się zdaje, przyczyn biurokratyzacji funkcjonowania tych organizacji. W kontekście powyższych informacji zwraca uwagę dość bierna rola chłopów w sferze aktywności formalnej, którzy stanowią głównie masę członkowską, czy też publiczność zebraniową. Taki stan rzeczy wynika z faktu wymuszonej w dużej mierze aktywności formalnej chłopów. Należy podkreślić, iż organizacje społeczne na wsi pełnią nie tylko funkcję dobrowolnych zrzeszeń, w których rolnik zaspokaja swoje potrzeby ekspresyjne. Są one jednym z podstawowych kanałów oddziaływania struktur władzy i administracji na społeczeństwo w ogóle, a na prywatny sektor rolnictwa w szczególności¹⁷. Uczestnictwo w nich jest zatem związane z możliwością uzyskania pewnych niezbędnych środków dla produkcji rolnej. Rolnicy w większości przypadków uczestniczą w formalnych organizacjach nie dlatego, że je bardzo lubią bądź też że podzielają ich statutowe programy, ale dlatego, że bez uczestnictwa w nich pozbawieni byłiby wielu elementarnych ułatwień umożliwiających im prowadzenie indywidualnych gospodarstw rolnych.

Na zakończenie nasuwa się jeszcze jedno pytanie. Skoro stwierdzono, że w środowisku wiejskim na ogół wzrósłowi wartości cech położenia społeczno-ekonomicznego towarzyszy wzrost uczestnictwa organizacyjnego, to: czy aktywność jest następstwem położenia społeczno-ekonomicznego, czy też położenie społeczno-ekonomiczne jest następstwem aktywności? Sądzymy, że dla polskiej wsi można przyjąć zasadność obydwu tych kierunków oddziaływania. Nie ulega wątpliwości, że ludziom o wyższym poziomie wykształcenia

¹⁷ Por. na ten temat W. Piotrowski, M. Kowalski, E. Pasyk, A. Piliśhowski, "System instytucji i organizacji wiejskich a gospodarka indywidualna", "Roczniki Socjologii Wsi" 1972, t. 12, s. 57-83; A. Piekara, "Wiejskie instytucje lokalne, ich społeczne uwarunkowania i funkcje we współczesnej Polsce", ibidem, 1978, t. 16, s. 239-253.

powierza się na ogół stanowiska funkcyjne, ale też prawdą jest, że osoby funkcyjne posiadają dodatkowe udogodnienia w celu nie tylko uzupełniania wykształcenia, ale też poprawy swojej sytuacji materialnej. Różnica pomiędzy zrzeszonymi i niezrzeszonymi jest dość wyraźna i wynosi średnio ok. 600 zł w dochodzie na osobę w rodzinie.

Paweł Starosta, Andrzej Majer

PARTICIPATION IN FORMAL ORGANIZATIONS AND SOCIAL DIFFERENTIATION OF RURAL POPULATION

The authors analyze the relationship between organizational participation and estimates expressed with regard to social organizations, and such characteristics of the rural population's social status as: educational background, socio-professional membership, and place of dwelling. The point here is not only to provide an answer to the question whether there takes place any stable relationship between these variables but also to determine its direction as well as which of the above mentioned independent variables is of the most essential importance for participation in formal organizations. Moreover the authors analyze a problem to what extent the results of researches presented here are convergent with the results obtained through other researches conducted both in Poland and abroad.

Appropriately to the problem examined here we made the following starting hypotheses:

1. There occur constant statistical convergences between participation in formal organizations and attitudes towards them and the above mentioned characteristics of the social differentiation of individuals.

2. Statistical convergences between participation and attitudes towards organizations and the social position of an individual are positively directed. That means that the higher values on the scale of variables of participation and attitudes are usually accompanied by higher values on particular scales of the social standing, while lower variable values of participation and attitudes - by lower values of the social status variables.

3. Educational background and socio-professional membership belong to variables differentiating to the greatest extent, formal participation and types of attitudes in relation to organizations and associations to which inhabitants of villages belong.

4. The above causalities do not represent specific features for the Polish village but they confirm the existence of more general causalities, which can be observed also in Western societies.

5. Participation in formal organizations is thus an essential factor of the social differentiation of the rural population petrifying the remaining dimensions such as income levels, educational background and socio-professional membership.